

1. Proč je v islámu zakázáno zobrazovat proroky a jak je tomu v ostatních náboženstvích?

O zobrazování proroka se Korán přímo nezmiňuje, jak se často v diskusích o kauze karikatur uvádí. Korán v návaznosti na judaismus a křesťanství **zakazuje modlářství**, tedy uctívání falešných bohů. Právě obava z modlářství byla hlavním motivem pro zákaz zobrazování proroků, a to jak v judaismu, tak v křesťanství. Islám navíc vznikl na arabském poloostrově, kde mezi kočovnými kmeny panoval čilý polyteismus, tedy uctívání více božstev. Zákaz zobrazování obecně (tedy i lidí a zvířat) se postupně během historie islámu transformoval a je obsažen zejména v hadítech, tedy v ústní tradici, příbězích ze života Mohameda. **Hadíty** hrají významnou roli zejména v sunnitské tradici (i proto je ve filmu Proklaté karikatury jedním z radikálních odpůrců známý sunnitský duchovní šajch Júsuuf al-Qaradáwí, zatímco v šíitském Íránu lze zakoupit bez problémů například plakát s Alím). V současnosti je tak zcela běžné, že islámské výtvarné umění obsahuje zejména kaligrafické zpracování veršů z Koránu, ale umělecké zobrazení osob se téměř vytratilo. Přesto existují výjimky – běžné je například zobrazování náboženských vůdců na nejrůznějších plakátech a billboardech, popřípadě v televizi. Vždy záleží na konkrétní zemi, tradicích, politické situaci a míře náboženské kontroly.

2. Kdy vznikaly historicky první karikatury a proč? Byl Mohamed karikován ještě před aférou kolem kreseb v dánském deníku Jyllands-Posten v roce 2005?

Odpověď záleží na definici pojmu karikatura. **Obrázky Mohameda se objevovaly hojně už ve 14. století na území tehdejšího Íránu, tedy v Persii. V 15.–17. století pak byly kresby s prorokem běžné i u autorů v Turecku či v Indii.** Většinou se jednalo o výjevy z prorokova života, na některých kresbách byl Mohamed bez obličeje. Nikdy však nešlo o obrazy zesměšňující či urážlivé.

Mohameda nejednou ztvárnili i **nemuslimští výtvarníci**. Právě u nich bychom mohli mluvit o prvních skutečných karikaturách. Renesanční malíř Giovanni da Modena zobrazil Mohameda mučeného v pekle na stěně baziliky Sv. Petronia v italské Boloni. Jedná se o výjev z Danteho Pekla

a jeho kontroverzi v očích některých muslimů potvrdily opakované výhrůžky ze strany al-Káidy a zatčení teroristů, kteří plánovali vyhodit baziliku do vzduchu. Výjevem z Pekla se nechal inspirovat i známý britský umělec William Blake, když v roce 1827 namaloval Mohameda s otevřeným hrudníkem, ale i třeba Salvador Dalí nebo August Rodin.

3. Co znamená a kde je deklarovaná svoboda slova, resp. vyjadřování?

Svoboda slova, někdy také svoboda vyjadřování, je obecně považována za jedno ze základních lidských práv. Jako takové je formulováno v článku 19 Všeobecné deklarace lidských práv, která byla přijata Generálním shromážděním OSN v roce 1948: *Každý má právo na svobodu přesvědčení a projevu; toto právo nepřipouští, aby někdo trpěl újmu pro své přesvědčení, a zahrnuje právo vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky jakýmkoli prostředky a bez ohledu na hranice.*

Ve skutečnosti je míra dodržování svobody slova v jednotlivých zemích různá. Obecně lze říci, že v tradičních západních demokraciích (USA, západní Evropa) mají lidé jak svobodnější přístup k informacím, tak větší svobodu vyjadřování. Lidskoprávní organizace naopak upozorňují, že v některých zemích je toto právo přímo porušováno. Mezi kritizované státy patří například **Bělorusko, Barma, Kuba, Írán, Saúdská Arábie, Čína či Zimbabwe**. Tyto příklady potvrzují, že porušování svobody slova je většinou spojeno s vládou diktatur jedné strany či osoby. Svobodné vyjadřování politických či náboženských názorů je v takových případech většinou pro vládnoucí elity zcela přirozeným nepřítelem, přímo ohrožujícím jejich setrvání u moci.

4. Existuje nějaká nadnárodní organizace, která by hlídala tisk v jeho projevech?

Na světě neexistuje jedna všemi státy uznávaná agentura či organizace, která by se zabývala tiskem či médií obecně. Existují však nevládní hnutí, více či méně respektovaná jak politiky, tak médii. Jejich úkolem je většinou dohlížet na dodržování práva na přístup k informacím a na práva novinářů v jednotlivých zemích. Mezi nejznámější patří organizace Reportéři bez hranic (Reporters without borders, www.rsf.org). Ta upozorňuje

zejména na případy novinářů trpících útlakem a nesvobodou, ale také třeba na únosy a páchní násilí na zaměstnancích médií. Svůj úřad pro média má také například Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE), která dohlíží zejména na dodržování svobody projevu v evropských státech. Pokud jde o dodržování zákonů ze strany médií, je třeba zmínit etický kodex, jenž má naprostá většina seriózních sdělovacích prostředků. V těch si samotné redakce určují hranice, v nichž se pak při své práci pohybují. V mnoha zemích pak pracují také syndikáty novinářů, které chrání jejich zájmy a rovněž dohlížejí na dodržování etických pravidel.

5. Jak byly karikatury proroka Mohameda v dánském deníku přijaty „ne-muslimy“ ve světě?

Reakce na karikatury proroka Mohameda byly velmi různé a násilné protesty v některých muslimských zemích byly pouze jednou z mnoha jejich podob. Diplomaty arabských států podávali protestní nóty, na Blízkém východě – například v Sýrii – vlády bojkotovaly dánské zboží. Je třeba zmínit, že protesty a demonstrace, včetně rabování dánských ambasad, byly zaznamenány skutečně jen v některých zemích (hlavně v Libanonu, Íránu a Pákistánu). Z filmu *Proklaté karikatury* je zřejmé, že například v Íránu se jednalo o sporadické a spíše symbolické akce, nikoliv o masové projevy nesouhlasu. Obecně ale **karikatury vyvolaly ostřejší reakce v sunnitských zemích** (tedy ve většině muslimského světa).

Zřejmě největší výzvu představují karikatury v otázce svobody slova. I ve filmu *Proklaté karikatury* můžeme sledovat diskuse o tom, jak by se Evropa měla vůči karikaturám zachovat. Na jedné straně stojí přirozeně obhájcí karikatur jako formy svobodného projevu, která nesmí být v kontextu západních tradic zpochybnována. Na straně druhé pak jsou umírněnější názory, obhajující právo muslimů bránit se proti zesměšňování Alláha. Svoboda slova by podle nich neměla být zneužívána k urážení jiného náboženství.

6. Jsou nějaké muslimové, kterým karikatury nevadily?

Našlo se mnoho muslimů, které nechaly karikatury chladnými. Jednalo se hlavně o ty, kteří se usadili a úspěšně asimilovali v západním světě a kteří uznávají západní pojetí svobody slova. Navíc i v muslimském světě platí fakt, že radikálních násilných demonstrací se účastní jen malá hrstka jedinců. I ze samotného filmu vyplývá, že protestů se účastnily jen relativně malé skupiny lidí. Přesto se autor jedné z karikatur (kresby Mohameda s turbanem ve tvaru bomby) Kurt Westergaard stal v roce 2010, tedy s několikaletým odstupem, terčem pokusu o atentát. Pokus mladého Somálce byl zneškodněn pouze díky přítomnosti policie, která zajišťovala Westergaardovu bezpečnost přímo v jeho domácnosti.

7. Má někdo právo cenzurovat či jinak omezovat náboženské projevy?

Stejně jako ostatní formy vyjádření nějakého postoje, i náboženské projevy (například slavení svátků, modlitby a jiné náboženské zvyky) jsou předmětem svobody vyjadřování. Podle výše zmíněné Všeobecné deklarace lidských práv **má každý právo na vlastní náboženské přesvědčení: Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství; toto právo zahrnuje v sobě i volnost změnit své náboženství nebo víru, jakož i svobodu projevovat své náboženství nebo víru, sám nebo společně s jinými, ať veřejně, nebo soukromě, vyučováním, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou a zachováváním obřadů. (Článek 18)**

Stejně jako u svobody vyjadřování a svobody slova, i v této otázce se však realita v různých zemích světa liší, a bylo tomu tak i v historii. Zůstaneme-li v oblasti islámského světa, v Íráku byli například šíitští muslimové dlouhou dobu obětmi masových represí diktátora Saddáma Husajna, který byl naopak sunnita. K přísnému dodržování muslimských zvyků, k zahalování žen či nošení dlouhých vousů u mužů nutili Afghánce v devadesátých letech 20. století členové radikálního hnutí Tálibán. Ve většinově šíitském Íránu zase mají znevýhodněnou pozici sunnitské menšiny. Přestože u čínského hnutí Fa-lun-kung není

zcela zřejmé, zda jde o náboženské uskupení, svobodné a dobrovolné sdružení lidí se stalo trnem v oku čínského režimu. Z historie známe i systematické ničení náboženství v muslimských státech Sovětského svazu.

Obecně lze říci, že **terčem represí se stávají hlavně náboženské menšiny** v zemích se slabým vlivem právního státu a vlády. Náboženské projevy ale v minulosti i současnosti omezovaly a omezují i režimy diktátorské, jež mají moc pevně v rukou. Náboženské komunity, stejně jako inteligenci (vědce, spisovatele...) považují za semeniště nepřátelství a potenciální centra odporu.

8. Jaký je předpokládaný vývoj v otázce soužití jednotlivých náboženství a jaké je jejich současné procentuální zastoupení ve světě?

V této otázce neexistuje žádná jasná předpověď. Soužití jednotlivých světových náboženství (zejména hlavních monoteismů, tedy judaismu, křesťanství a islámu) není jen otázkou náboženského, ale také politického, společenského a demografického vývoje. Proto o tomto tématu panují nejrůznější názory. Od pesimistických předpovědí o budoucím střetu civilizací v podání politologa Samuela P. Huntingtona z roku 1992 až po teorie o zaplavení Evropy islámem (na něž upozorňují zejména extrémně pravicoví autoři, organizace či politické strany). Pokud jde o zastoupení jednotlivých náboženství ve světě, průzkumy z roku 2007 vypovídají o následujících procentech: Křesťanství 33,32 %, islám 21,01 %, hinduismus 13,26 %, buddhismus 5,84 %, židovství 0,23 %. Zbytek tvoří ateisté a další náboženství (zdroj: CIA Factbook).

9. Jaká je současná politická a náboženská situace v Libanonu a v Íránu (leden 2010)?

Politická situace v Libanonu je stále ještě významně ovlivněna několika zásadními událostmi, které předznamenaly další vývoj. Jedná se zejména o vraždu bývalého premiéra Rafíka Harírího v roce 2005. Atentát a následný odchod syrské armády odstartoval vleklou politickou krizi a ta hanice mezi politickými stranami, zastupujícími zájmy jednotlivých náboženských skupin (zejména šíitských a sunnitských muslimů a křesťanů). Letní válka s Izraelem, kterou vedlo radikální šíit-

ské hnutí Hizballáh, pak významně posílila ambice šíitské komunity. Hizballáh začal prosazovat změnu politického systému dělení moci ve svůj prospěch. Patová situace, kdy se několik měsíců nesešel parlament, nebylo možné zvolit nového prezidenta a země prakticky neměla jasné vedení, trvala až do voleb na jaře 2009. V nich získalo nejvíce hlasů Hnutí budoucnosti Harírího syna Saada. Ten byl také prezidentem pověřen sestavením vlády. Náskok před ostatními stranami však nutil premiéra vyjednávat s partnery ze spřátelených hnutí. Tato jednání nevyústila ani v srpnu 2009 v jasný výsledek a sestavení kabinetu. **Politiku v Libanonu obecně ovlivňuje demografický růst šíitské menšiny**, která si nárokuje politické ústupky a změnu tradičního systému, kdy jednotlivým náboženským skupinám je přidělen určitý počet křesel v parlamentu. Do budoucna tak lze předpokládat, že bude docházet k dalším sporům mezi křesťany, sunnity a šíity.

Politická situace v Íránu je o poznání stabilnější než v Libanonu. Většinu íránského obyvatelstva tvoří muslimští šíité. Společenský, kulturní a politický vývoj v této zemi ještě stále do značné míry určuje islámská revoluce z roku 1979, jež odstavila od moci královskou dynastii Pahlaví a nastolila vládu duchovních. **Dodnes stojí íránský politický systém na dělbě moci mezi parlamentem, prezidentem a tzv. ájatolláhy**, tedy významnými šíitskými učenci. Přestože v Íránu panují různé společenské a politické nálady, **náboženskému režimu se daří držet moc ve svých rukou už 40 let**. Jednou z mála událostí, které v posledních letech narušily ustálené vody íránské politiky, byly protesty proti výsledku prezidentských voleb v roce 2009. Po znovuzvolení Mahmúda Ahmadínežáda (poprvé byl zvolen v roce 2005) vyšly do ulic velkých měst statisíce zastánců poraženého kandidáta Míra Hosseina Músavího. Podle něj i protestujících davů byly prezidentské volby zmanipulované ve prospěch Ahmadínežáda. Podle některých Íránců demonstracemi jen vyvrcholila nespokojenost s dosavadním prezidentem, který nepřinesl očekávané výsledky zejména v oblasti ekonomických reforem.

Proti demonstracím, které byly později nazvány Zelenou revolucí, se zvedla vlna protestů jak v západním světě, tak překvapivě i v někte-

rých muslimských zemích – například v Turecku či ve Spojených arabských emirátech. Íránský režim, který po volbách postupně upevňoval vlastní pozice, nařknul z organizování protestů západní mocnosti. Přestože se jednalo o největší vlnu veřejného nesouhlasu od velké islámské revoluce, Ahmadínežád a nejvyšší náboženská autorita v zemi ájatolláh Alí Chámeneí nepodnikli prakticky žádné kroky směrem k demokratické vládě. Naopak, v Íránu byla zavedena tvrdší cenzura, docházelo k mučení zatčených demonstrantů, stále není jasné, kolik lidí bylo íránskou bezpečností dokonce zabito. Ahmadínežádovo vysoké sebevědomí po potlačení protestů bylo zřejmé i z toho, že znovu začal hovořit o obohacování uranu, které by mohlo za jistých okolností vést k výrobě atomové zbraně. Že se zastánci Músáviho ani více než půl roku po volbách neshodli s jejich výsledkem, dokazují i protesty, proti kterým policie zakročila v únoru 2010, kdy země slavila výročí islámské revoluce. Músáviho policie nedovolila se demonstrací zúčastnit, útoky policie byly vedeny i proti bývalému prezidentovi Muhammadu Chátámímu.

Odpovědi na otázky vypracoval:

Filip Moravec, Asociace pro mezinárodní otázky